FUNCŢIA SEMANTICĂ A GENULUI

DE

ŞT. IACOB

Gramatica Academiei R. P. R., vol. I, caută să pună genul gramatical în funcţie de genul natural, adică în funcţie de deosebirea de sex, aceasta fiind : *forma pe care o iau substantivele nume de animale pentru a indica sexul fiinţelor* (p. 107). Extinderea formelor de gen şi la substantive nume de neînsufleţite s-ar explica apoi fie prin analogie, fie ca un rest din vremea animismului, cînd poporul atribuia şi lucrurilor suflet.

Fără a tăgădui existenţa unei legături între genul gramatical şi cel natural, trebuie totuşi să remarcăm o considerabilă depăşire a genului natural de către cel gramatical. Tov. I. I. Bujor, în articolul „Genul substantivelor în limba romînă"[1], arată că majoritatea substantivelor nume de neînsufleţite sînt masculine şi mai ales feminine (total 71,59%), faţă de o minoritate de ambigene (28,41%), al căror caracter „neutru", de altfel, îl neagă.

Rezultă din aceste date că genul natural este insuficient pentru a constitui conţinutul semantic al genului gramatical.

În atare situaţie este genul gramatical o formă fără sens?

Ştim că genul este o categorie gramaticală şi că oricărei categorii gramaticale îi corespunde în principiu o categorie logică. Aşa cum bunăoară categoriei gramaticale a numărului îi corespunde categoria logică a cantităţii, singularitate-pluralitate, sau cum categoriei gramaticale a modului îi corespunde categoria logică a modalităţii, realitate-posibilitate, tot aşa este de aşteptat ca şi categoriei gramaticale a genului să-i corespundă o categorie logică.

[1] „*Limba romînă*" an. IV, nr. 6, 1955

BDD-A10338 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:36 UTC)

În cele ce urmează ne propunem a căuta o asemenea categorie logică în măsură să constituie conținutul semantic al genului, în așa fel ca, neexcluzînd antiteza masculin-feminin, să aibă totuși o valabilitate mai largă, și în lumea neînsufleților.

Această categorie ni se pare a fi o formă fundamentală a calității, și anume antiteza tare-slab, în cadrul unei noțiuni. Nu avem intenția de a susține că în cadrul fiecărei noțiuni e absolut necesar să avem cele două aspecte ale calității, așa cum nu e necesar ca la fiecare noțiune să avem ambele aspecte ale cantității (singularitate-pluralitate). Dar dacă putem distinge în cadrul uneia și aceleiași noțiuni cele două aspecte calitative fundamentale (masculinitate-feminitate), acestea corespund noțiunilor fundamentale de forță majoră și de forță minoră.

★

Gramatica cunoaște substantive care, deși denumesc ființe de sex bărbătesc, aparțin totuși genului feminin, cum sînt : *slugă*, *calfă*, *sentinelă*, *cătană*, și aceasta ca rezultat nu numai al terminației gramaticale feminine, ci — credem noi — și ca urmare a faptului că ele conțin o notă de forță interioară, fiind vorba de persoane aflate în subordine.

În aceeași ordine de idei, e de remarcat că alte substantive își păstrează genul masculin în ciuda terminației lor feminine, tocmai pentru că au în conținutul lor nota de forță superioară : *tată*, *popă*, *pașă* etc.

În cazuri de felul celor amintite, genul e precizat.

Dar sînt și cazuri în care genul există sau variază, după cum nota de forță majoră și cea de forță minoră nu sînt clar definite sau alternează după situații.

Cuvîntul *călăuză* este îndeobște feminin (o călăuză). Se întîlnește însă și forma masculină. Exemplu :

Spre ***călăuz*** *priveam nedumerit* (E. Jebeleanu, „Lidice");

sau

Călăuzii *țărani, proaspăt năimiți la Tomești, s-au dus îndată după „măria-sa"* (M. Sadoveanu, „Nicoară Potcoavă").

Apariția formei masculine alături de cea feminină nu este, aici, o simplă întîmplare, ci un indiciu al unei noi nuanțe semantice intrate în conținutul noțiunii. Într-adevăr, „călăuzul" din poezia lui Jebeleanu nu este un angajat personal în genul călăuzei obișnuite de profesiune, ci un tovarăș care îl însoțește pe poet ; iar „călăuzii" din povestirea lui Sadoveanu nu sînt decît niște spioni deghizați spre a crea o diversiune în armata lui Ieremia Golia, deci nu-i sînt subordonați acestuia, ci—într-un sens — supraordonații lui.

BDD-A10338 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:36 UTC)

Cuvîntul *agă* este masculin cînd denumește un slujbaș cu putere, cum reiese, de pildă, din fraza :

A aflat că un alt prieten al lor, bancherul și arendașul Pavlicioni, se are bine cu marele ***agă.*** (Camil Petrescu, „Un om între oameni").

Iată însă că el a pierdut caracterul masculin și a primit o formă feminină atunci cînd persoana în cauză a pierdut nota de putere majoră, după cum se poate vedea în fraza :

Îți bătuși joc de ***agaua*** *turcească ce venea spre a te mazili* (Al. Odobescu).

Deci nedefinirea genului, judecată prin elementele de fond, apare ca justificată.

Se pare că atunci cînd un substantiv are atît formă masculină cît și formă feminină, forma masculină are tendința de asociere cu noțiune dinamică, activă, care creează, iar cea feminină cu noțiune inertă, pasivă, creată. Ne gîndim bunăoară la numele de arbori fructiferi, care în limba latină erau de gen feminin. În limba romînă au primit genul masculin, nu numai prin terminație, ci — credem noi — și din cauză că corespund unei noțiuni de organism viu, creator : *pom, prun, păr, cireș, vișin, nuc, dud, alun, măr* etc., trebuind a se deosebi de produsele lor : *poamă, prună, pară, cireașă, vișină, nucă, dudă, alună, meară* (în limba veche) etc. Că pomul producător a luat nume masculin, iar fructa produsă, nume feminin, nu poate fi un fenomen pur formal. Avem și aici fenomenul semantic al precizării genului după principiul raportului dintre forța creatoare (pomul) și obiectul creat (poama).

Un raport de la proces activ la produs pasiv, de la determinant la determinat, se poate vedea și la alte substantive cu formă dublă, ca : *program* (sistem de idei conducătoare) și *programă* (imprimat) ; *scrisul* (acțiune de a scrie) și *scrisa* (rezultatul scrisului) ; *spusul* și *spusa* (ca la scrisul — scrisa).

*

Un dualism de gen enunță și M. Eminescu în Scrisoarea I :

Unul *e în toți, tot astfel precum* ***una*** *e în toate.*
De asupra tuturora se ridică cine poate,
Pe cînd alții, stînd în umbră și cu inima zmerită,
Neștiuți se pierd în taină ca și spuma nezărită.

Poetul ridică la rangul de principiu universal valabil pe *unul* (masculinul), cel care se ridică „deasupra tuturora" și pe *una* (femininul), care se pierde în taină „ca și spuma nezărită". Aceste două principii formează o antiteză, condiția unuia fiind celălalt și invers.

Ca urmare, în domeniul limbii forma masculină tinde să însemneze forță majoră, iar forma feminină forță minoră, nu numai în domeniul

BDD-A10338 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:36 UTC)

însufleţitelor, ci şi în cel al neînsufleţitelor. Cel mai clar se vede acest fenomen la substantivele mobile nume de neînsufleţite.

Să analizăm cîteva exemple :

Substantivul *grup* denumeşte colectivitate de voinţe sau factori activi. Cu acest înţeles îl avem într-o frază ca următoarea :

În fotografie : un ***grup*** *de agitatori plecînd de la una din casele alegătorului* („Flacăra", 4/77).

Simţul limbii ne spune că e mai firesc ***grup*** *de agitatori* decît ***grupă*** *de agitatori*, căci — explicăm noi — sugerează mai uşor nota de forţă activă a grupului.

Situaţia rămîne aceeaşi chiar şi atunci cînd în aparenţă grupul are un conducător. De ex. *Colonelul, cuprins de mînie, a poruncit* ***grupului*** *de majori să tragă în mulţime* (Z. Stancu, „Desculţ"), căci grupul şi aici este o forţă alcătuită din voinţe individuale generatoare de acţiune.

Dacă, însă, e vorba de o colectivitate de obiecte inerte, supuse unei voinţe din afara lor, nu mai e potrivită forma *grup*, ci forma feminină *grupă*. De pildă :

Concurenţii trebuie să cunoască toate cărţile indicate ca obligatorii şi cîte una din fiecare ***grupă*** *de cărţi la alegere*, („Instrucţiuni la concursul «Iubiţi cartea»).

Cuvîntul *grupă* îl putem întrebuinţa şi cînd se referă la o colectivitate omenească, dacă aceasta are un rol de instrument pur pasiv, lipsită de voinţă proprie. Exemplul : *o* ***grupă*** *de soldaţi.*

Să vedem pe *fapt — faptă.*

Faptul este un act cu putere de desfăşurare automată, care se întîmplă singur. Putem zice *fapt* istoric sau *fapt* al naturii, însă nu *faptă* istorică sau *faptă* a naturii. Zicem că este *fapt* actual petrecut în afara voinţei unei persoane, pe care persoana doar îl constată. Exemplu : *Din* ***faptul*** *că criticii sînt transparenţi se scoate încheierea că poetul nu poate să înţeleagă, să simtă, lucrarea artistică a altui poet* (I. Gherea „Personalitatea şi morala în artă").

Fapta este un act săvîrşit de cineva, întru totul subordonat persoanei. Putem zice : *fapta* lui ; a făcut o *faptă* bună etc., şi nu : *faptul* lui ; a făcut un *fapt* bun etc.

În „ nici o *faptă* fără plată" (I. Creangă, „Capra cu trei iezi") sau în „pentru *faptă*, răsplată" (I. Caragiale, „Năpasta"), avem de-a face cu un act supus voinţei personale, de care persoana răspunde.

Alt caz : *fruct — fructă.*

Fructul este un element al plantei vii. El creşte, are putere de viaţă. ***Fructa*** este un aliment, se serveşte la masă, este mîncată.

Fructul poate fi o fază a unui proces evolutiv. În :

O civilizaţie a pervertirii — ***fruct*** *burghez — atenţează însă la rezervele*

BDD-A10338 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:36 UTC)

de omenie (S. Damian „Gazeta literară" nr. 52), e limpede că n-ar merge expresia *fructă* burgheză.

Cu *rod-roadă*, la fel stau lucrurile ca și cu *fruct-fructă*. E firesc să zicem :

...să mă bucur de ***rodul*** *îndelungatei mele trude* (I. Caragiale „Kir Ianulea"), căci *rodul* este aici o creație integrată în activitatea unei persoane și este totodată o forță care poate acționa asupra subiectului vorbitor.

De asemenea, avem *rod* în următoarele versuri :

Stăpîne-al meu, ești mulțumit
Cu floarea și cu ***rodul?*** (A. Toma, „Popor, izvor renăscător"),

căci *rodul* este aici o operă literară vie, care poate acționa asupra sufletului omenesc. N-ar fi firesc să se zică în astfel de cazuri : *mă bucur de* ***roada*** sau *ești mulțumit cu* ***roada***? Nu s-ar putea zice *roadă* nici chiar cînd e vorba de procesul viu de creștere și dezvoltare a plantei, de ex. *a legat* ***roadă*** în loc de *a legat rod*. Forma feminină *roadă* își limitează înțelesul numai la produsul mort al plantei, acela care constituie doar o materie alimentară, desprinsă de organismul unitar al plantei. Ea este destinată în mod special consumului, se poate păstra în hambar.

O deosebire de înțeles se poate observa, la o minuțioasă analiză, și între *favor* și *favoare*. *Favorul* este o atribuire ca rezultat al unui efort sau stăruințe, fiind continuarea firească a efortului, pe cînd *favoarea* este o atribuire recepționată cu totul pasiv. În mod normal se zice că la sfîrșitul unei competiții sportive în care partenerii au luptat pentru victorie, rezultatul este în *favorul* uneia sau alteia dintre părți ; dar dacă cîștigul s-a atribuit la masa verde, atunci el se dă în *favoarea* uneia din părți.

Iată și *zvon—zvoană*. Cînd a fost vorba să însemneze știre dinamică ce se propagă prin puterea ei proprie de expansiune, numai forma masculină (*zvon*), a primit și acest înțeles. E corect : ***zvon*** *alarmant, merge* ***zvonul*** etc.

De altfel, oricare ar fi înțelesul cuvîntului, forma masculină se arată potrivită pentru a reda noțiunii atributul de dinamism, ca de ex. în versurile :

Va trece-un ***zvon*** *din vremuri de răscruce*
Și cîntecele-n slavă îi vor duce (M. Banuș, „Despre pămînt").

Forma feminină (*zvoană*) a rămas numai cu înțelesul de origine, acela de zgomot fizic, inert, produs mecanic, așa cum reiese din texte ca acestea :

...căutînd să-și dea seama dacă-i bună și din inimă ***zvoana*** *aceea de glasuri și de chiote* (M. Sadoveanu, „Nicoară Potcoavă") ;

...te mîngîia vîntul și-ți aducea ***zvoană*** *de la tîrg de la Dorohoi* (I. Călugăru, „Oțel și pîine").

BDD-A10338 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:36 UTC)

Nu vrem să negăm că *zvon* (masculin) și-ar fi mai păstrînd, dialectal, și el acest înțeles de fenomen fizic. Noi remarcăm numai nuanțe semantice primite de forma masculină în raport cu cea feminină.

★

Uneori nuanța semantică dintre cele două forme de gen ale substantivului mobil ia forma unei deosebiri de grad, bineînțeles, tot în ordinea inferioritate - superioritate a tăriei.

Așa stau, de pildă, lucrurile cu substantivul mobil *harț—harță*.

Harțul este o ciocnire mai gravă, mai serioasă, o mică luptă. Acest înțeles îl are în fraze ca cea de mai jos :

Ba e o întîmplare ce se leagă de bucluc și de ***harțul*** *în care intrăm și noi, cu voia măriei-sale* (M. Sadoveanu, „Nicoară Potcoavă").

Față de *harț*, *harță* rămîne doar cu înțelesul de gîlceavă, cum se păstrează în expresia : *a se lua la* ***harță***. Cu astfel de sens se pare că-l înregistrăm în :

I-a venit poftă să se prindă la ***harță***, *cu noi, grăi Lică* (I. Slavici, „Moara cu noroc").

Avem părerea că între cele două forme sus-arătate ale cuvîntului, comparate între ele, este deosebire de tărie, *harțul* implicînd o notă de intensitate superioară în raport cu *harța*.

Între *joc* și *joacă* putem descoperi o deosebire semantică de același fel. Spre deosebire de *joacă*, de care se leagă o notă de superficialitate, *jocul* pare a avea, raportat la *joacă*, o notă de gravitate.

În propoziția următoare :

În ***joaca*** *noastră intrau mai înainte și fetele* (Z.Stancu, „Desculț") nu poate fi chiar întîmplătoare folosirea formei feminine, dacă ne gîndim că ea trebuie să sugereze nota de desconsiderare pe care ar fi avînd-o fetele față de această activitate neserioasă și de calitate inferioară, de care ele stau acum departe.

Nu tot așa stau lucrurile în :

Și soarele mirat sta-n loc,
Că l-a ajuns acest noroc,
Să vadă el atîta ***joc*** (G. Coșbuc, „Nunta Zamfirei").

De data aceasta n-ar merge să se zică : *să vadă el atîta* ***joacă***, deoarece nu mai este vorba de o îndeletnicire inferioară, disprețuită și lipsită de valoare, ci de o activitate îndrăgită și susținută cu însuflețire atît de băieți cît și de fete, chiar și de vîrste mai înaintate.

Putem întrebuința vorba *joacă* în fraze în care vrem să dăm noțiunea ca termen de antiteză cu lucrul grav și important, de ex.

Cînd văzură însă cu ochii lor cum ard hăinuțele pe băieți și cum aceștia le sting cu stupit, înțeleseră că nu-i de ***joacă*** (I. Călugăru, „Oțel și pîine").

BDD-A10338 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:36 UTC)

Expresia *de joacă* n-ar putea fi înlocuită prin *de joc*, fiindcă cea dintîi este mai aptă a exprima ideea de fapt ușor, superficial, lipsit de gravitate.

Interesant ni se pare cazul lui *bob—boabă*. Sînt dese cazurile cînd se poate întrebuința una sau alta din aceste două forme, exact cu același înțeles. Totuși, se pare că forma feminină tinde a fi preferată celei masculine cînd e vorba de a numi fructe moi, cu slabă consistență : *boabă de coacăză, boabă de afin, boabă de strugure* etc., deși nu negăm că se aude în vorbire și : *bob de coacăză* etc. Considerăm mai firească întrebuințarea, în aceste cazuri, a formei feminine. Într-o propoziție ca următoarea :

În nici un caz nu poți să bagi în gură o singură ***boabă*** *de strugure*
(Z. Stancu, „Desculț"),

este mai propriu *boabă de strugure* decît *bob de strugure*.

Iată un text în care cele două forme se întîlnesc alături, fără a fi, în aparență, nici o deosebire de înțeles între ele :

Pentru miezu-i dulce și bălan
Se cuvine să-i șoptim mulțam
Bobului *de grînă roșcovan*
Mai presus de ***boabă****, ție, om,*
Mulțumirea-ntreagă da-ți-o-vom
Pentru brazda de cernoziom... (George Dan, „Grîu", Gazeta literară, 103).

Am crede că simple necesități de versificație au cerut să se scrie o dată *bob* și a doua oară *boabă*. Dar căutînd să pătrundem sensurile, descoperim totuși o diferență de nuanță semantică între cele două forme. Se atribuie, anume, bobului o putere mare : aceea de a ne da hrana, pentru care — fiind oarecum personificat — îi mulțumim. Este pus într-o poziție de superioritate față de om. Dar imediat în versul următor, *boaba* este pusă într-o poziție de inferioritate față de om, căci omul este *mai presus de boabă*, dîndu-ne brazda de cernoziom. Mulțumirea, acum, se îndreaptă spre „om" și încă „mulțumirea-ntreagă". Folosirea cuvîntului cu ambele genuri, coincide, aici, cu o ușoară schimbare de înțeles în sensul trecerii de la calitatea de forță majoră la calitatea de forță minoră, ceea ce — după părerea noastră — justifică aparent inconsecvența gramaticală.

Este semnificativ și faptul că pentru arătarea slăbiciunii unui act, simțul limbii a ales numai forma feminină cu funcție de locuțiune adverbială negativă. Este corect zis : *nu știe* ***boabă***, iar nu : *nu știe* ***bob***. Pentru aflarea unui termen de comparație între ideea de slăbiciune, se recurge la forma feminină :

Slabă vi-i tăria, slabă,
Nici cît jumătate ***boabă*** (Dan Deșliu, „Lazăr de la Rusca")

BDD-A10338 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:36 UTC)

sau :

Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca ***boaba*** *spumii...* (M. Eminescu, „Scrisoarea I").

E vizibil că în expresiile de mai sus n-ar fi potrivit zis *jumătate bob* și în nici un caz n-ar merge *bobul spumii*. *Bob* poate servi ca termen de comparație pentru imaginea micimii (*mic cît un bob*), dar nu pentru cea a slăbiciunii.

Să mai adăugăm la exemplele de mai sus și cuvîntul *planetă*, care este îndeobște feminin. În forma aceasta îl găsim și la Eminescu :

Legănînd cînd o ***planetă***, *cînd pe-un rege din Egipet...* („Scrisoarea II").

Iată însă că în altă parte, tot la Eminescu, cuvîntul în cauză apare în formă masculină :

Cum ***planeții*** *toți îngheață și se-azvîrl rebeli în spați...* („Scrisoarea I").

E de observat că aici poetul ar fi putut întrebuința cuvîntul feminin, căci n-ar fi fost împiedicat de regula ritmului :

Cum planetele îngheață și se-azvîrl rebele-n spați...

N-a făcut acest lucru și sîntem încredințați că Eminescu a simțit că dă mai multă vigoare noțiunii folosind termen masculin. Într-adevăr, aici e vorba de niște *planeți* care *s-azvîrl rebeli în spați*, distingîndu-se deci prin nota de independență și de dinamism a lor.

Fără îndoială, exemplele de felul celor de mai sus se pot înmulți.

★

Alteori cele două forme de gen ale cuvîntului au primit înțelesuri mai îndepărtate unul de altul, ajungînd pînă la punctul de a reprezenta noțiuni diferite. Trebuie observat însă că această despărțire nu s-a făcut la întîmplare, ci tot în conformitate cu regula arătată, de noi, mai sus. Să se observe, la exemplele date mai jos, că de cuvîntul masculin se leagă nota de forță activă, dinamică, independentă, iar de cel feminin nota de obiect pasiv, inert, subordonat :

trompet (cel care mînuiește trompeta) — *trompetă* (care este mînuită)

cadru (factor activ) — *cadră* (portret)
scobitor (care scobește) — *scobitoare* (cu care se scobește)
pîrjol (foc) — *pîrjoală* (aliment trecut prin foc)
cartel (asociație de întreprinderi) — *cartelă* (imprimat)
control (operație verificatoare) — *controlă* (registru)
partid (colectiv de conducere) — *partidă* (dispozitiv de piese sau de elemente)

ș. a.

BDD-A10338 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:36 UTC)

La fel, la unele forme duble de plural :

zmei (personaje de basm) — *zmee* (obiecte de joc)
bobi (care pot spune viitorul) — *boabe* (grăunțe)
capi (ființe conducătoare) — *capuri* (vîrfuri de peninsule)
plumbi (care ucid) — *plumburi* (bucăți de plumb)
ș. a.

★

De funcția genului ne mai putem da seama și prin analiza sinonimelor de gen diferit. Se pot găsi ușor exemple în care să vedem cum de cuvîntul masculin se leagă nota de forță majoră, iar de cel feminin nota de forță minoră.

Între sinonimele *cuvînt* și *vorbă* se conturează o nuanță semantică mai ales cînd ele primesc înțelesul de vorbire. Masculinul denotă o vorbire de calitate superioară, ca în expresiile *a lua cuvîntul* și *a rosti un cuvînt* care au un caracter de solemnitate pe cînd femininul denotă vorbire de calitate inferioară, ca în expresiile : *a ține de vorbă*, *a face de vorbă*, și *vorbă multă, sărăcia omului*, care se referă, în vorbirea curentă, la conversații fără valoare. Trebuie să remarcăm că nu e posibilă folosirea inversă a celor două sinonime. Nu putem zice : *a lua vorba în ședință* sau : *cuvînt mult, sărăcia omului.*

Sinonimele *pămînt* și *țărînă* sînt identice pînă la un punct, denumind o materie neînsuflețită. Putem zice : *o lopată de* ***pămînt***, ca și : *o lopată de* ***țărînă.***

Ex. : ... *toate relele ce sînt*
într-un mod fatal legate de o mînă de ***pămînt*** (M. Eminescu, „Scrisoarea I"),

Peste toate, o lopată de ***țărînă***, *se depune* (M. Eminescu, „Scrisoarea I"),

Eu de frică, cine știe cum am izbutit de m-am îngropat în ***țărînă*** *la rădăcina unui păpușoi* (I. Creangă, „Amintiri").

Cînd însă e vorba să exprimăm noțiunea în integritatea sa de corp care ne poartă, nu se mai potrivește decît termenul pămînt :

Facem pe ***pămîntul*** *nostru mușuroaie de furnici* (M. Eminescu, „Scrisoarea I").

Pămînt și *glie*, în înțeles de teren arabil, oferă o nuanță semantică pe care o putem ilustra cu ajutorul următorului text :

Și iată vin țăranii și vorbesc
Despre ***pămînt*** *: cînd ară, cum plivesc*
Și cîte griji le dă și cîtă muncă...
Doar ***glia*** *vrea iubire ca o pruncă* (M. Banuș, „Despre pămînt").

BDD-A10338 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:36 UTC)

Scriitoarea întrebuințează termenul *pămînt* în înțeles de materie cu putere de rodire, care dă „griji" și „muncă" țăranilor. Cînd însă vrea să dea noțiunii o formă mai gingașă, față de care țăranul devine tandru, care ea însăși „vrea iubire", scriitoarea recurge la termenul *glie*, mai potrivit în acest caz. Desigur, ar fi fost mai puțin potrivit : pămîntul vrea iubire ca un prunc.

Între *bolovan* și *piatră* s-ar părea că nu e o deosebire de tărie, ambele cuvinte denumind cunoscuta materie geologică dură. Observăm totuși că piatra poate fi și mică, pe cînd bolovanul e totdeauna relativ mare. E acceptabil zis : *mi-a intrat o* ***piatră*** *în pantof*, și nu : *mi-a intrat un* ***bolovan*** *în pantof*. E uzual : ***piatră*** *la ficat*, și nu : ***bolovan*** *la ficat*. Dar principala deosebire între *bolovan* și *piatră* ni se pare a fi următoarea : *bolovanul* se caracterizează printr-un aspect de integritate. El dă impresia unui tot independent, nu de bucată ruptă din alta. Dacă ai zdrobit un bolovan și l-ai făcut bucăți, el nu mai este bolovan, ci piatră. *Piatra*, chiar mare fiind, are nota specifică a obiectului supus unei acțiuni. Oricînd e supusă unei operații de prelucrare, ea e numai piatră, nu bolovan : *piatră de tocilă*, *piatră de moară*, *piatră scumpă*, *piatră de scăpărat* etc. În asemenea condiții noi vedem particularitatea forței minore a pietrei față de bolovan, tocmai pentru faptul că ea se împacă cu actul de cedare față de forțe externe, cîtă vreme bolovanul nu.

Între *val* și *undă* e mai ușor vizibilă deosebirea. În general *unda* este un val mai slab, mai lin. Pînă la un punct se pot folosi ambele cuvinte. În ape mai mici avem fie *valuri*, fie *unde*. Iată de ex. un text în care e vorba de lac :

Unde soarele pătrunde
Printre ramuri a ei ***unde***,
Ea în ***valuri*** *sperioase*
Se azvîrle (M. Eminescu, „Freamăt de codru").

Aici și *unda* și *valul* au aceeași valoare semantică. Sînt însă cazuri cînd nu se potrivește decît unul din aceste două cuvinte. Despre o oală cu apă care începe să fiarbă, zicem că *dă în* **undă**, nu că *dă în* **val**, fiind vorba de o mișcare minoră a apei. Dimpotrivă, cînd vine vorba de o mișcare puternică, nu putem folosi decît pe *val*. Nu am putea înlocui pe *val* cu *undă* în fraze ca :

Ce e ***val***, *ca valul trece* (M. Eminescu, „Glossă")

sau :

Văzut-am guri de iad în loc de case
Și-n loc de lanuri, flăcările ***val*** (M. Beniuc, „Eu am văzut").

Aici *undă* n-ar fi expresiv, neizbutind să redea nota de vigoare cerută de context.

BDD-A10338 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:36 UTC)

Să mai menționăm pe *codru—pădure*. În mod obișnuit, au același înțeles. Găsim alături cele două sinonime în versurile :

De treci ***codrii*** *de aramă, de departe vezi albind*
Și-auzi mîndra glăsuire a ***pădurii*** *de argint* (M. Eminescu, „Călin").

Ambele sînt, de data aceasta, niște entități pașnice.

Atunci însă cînd poporul concepea codrul ca un aliat al haiducului, găsea mai potrivită denumirea *codru*, după cum reiese din expresiile : *a lua calea codrului, codrul frate cu romînul* ș. a.

În versurile :

. . . ce mai freamăt ! Ce mai zbucium !
Codrul *clocoti de zgomot și de arme și de bucium* (M. Eminescu, „Scrisoarea III")

nu susținem sus și tare că poetul n-ar fi putut pune cuvîntul *pădurea* în loc de *codrul*, dar avem impresia că e mai expresiv acesta, fiind vorba de o imagine dinamică și viguroasă.

Pe de altă parte căutăm să ne imaginăm cum ar suna titlul fabulei „Toporul și pădurea" dacă l-am schimba în „Toporul și codrul". Nouă ni se pare că n-ar suna bine. Și aceasta nu din cauza unei simple obișnuințe, ci din cauza improprietății termenului. Într-adevăr, aici, termenul trebuie să redea nota lucrului pasiv, neagresiv, expus acțiunii externe de distrugere, și pentru acesta este potrivit termenul *pădure*, dat fiind că pădurea, și nu codrul, poate fi tăiată.

Ne limităm la aceste cîteva exemple, considerînd că și altele s-ar mai putea da, spre a demonstra că la sinonime de gen diferit, particularitățile ce se leagă de fiecare din ele concordă cu particularitățile corespunzătoare dublei forme a substantivului mobil.

★

Fenomenul analizat de noi pînă aici e departe de a merita titlul de lege. Fără îndoială, este expus multor obiecții. Nu excludem că ni se pot opune substantive mobile cu înțeles identic sau cu nuanțe diferențiale greu de sezisat, cum ar fi, de pildă, *metod—metodă, frag—fragă, monogram—monogramă* ș. a. Nu negăm existența sinonimelor cu deosebire semantică greu de sezisat, ca : *timp—vreme, geam—fereastră, hotar—graniță* ș.a. Ceea ce vrem noi să afirmăm este numai o tendință, cel mult o regulă, ce se poate desprinde din observarea substantivelor mobile și a sinonimelor de gen diferit. În acest cadru restrîns, credem că se poate vorbi de o funcțiune semantică a genului.

Nu susținem că funcția semantică a genului ar fi o lege absolută, și din motivul că în destule cazuri se pare că simpla formă gramaticală, întîmplătoare, atrage după sine și genul substantivului, după regula

BDD-A10338 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:36 UTC)

analogiei. Ceea ce credem noi just este ca, alături de alte norme și reguli, să fie admisă și regula bazată pe funcția semantică a genului.

Ajunși aici, sîntem îndemnați să mergem din nou la statistica dată în studiul tov. I. I. Bujor, citat mai sus. În această statistică se arată o stare de lucruri importantă cu privire la teza noastră. Se arată anume că, la substantivele nume de neînsuflețite, avem peste 60% substantive feminine, sub 30% ambigene și doar vreo 8% masculine. Ce grăiește această situație? Ea dezvăluie tendința hotărîtă a substantivelor din regnul inanimat spre genul feminin, majoritatea absolută aparținînd acestui gen. Aceasta stă, în linii mari, în acord cu teza noastră, deoarece regnul inanimat se caracterizează, în general, prin nota pasivă, inertă, atribute conținute în complexul logic al categoriei feminității.

★

Un aspect important al problemei genului îl constituie variația lui în funcție de număr, la unele substantive din regnul inanimat. Chestiunea care ni se pune este: de ce aceste substantive, masculine la singular, își schimbă genul la plural, devenind feminine? Are fenomenul acesta un substrat semantic? Și, mai ales, confirmă el teza noastră expusă mai sus?

Comparînd natura noțiunii în forma singulară cu natura formei plurale, observăm că singularul exprimă un aspect unitar și bine închegat, corp finit și consistent, pe cînd pluralul exprimă un aspect discontinuu și dezagregat. *Scaunul*, de ex., este un obiect unitar, cu individualitate definită; *scaunele* sînt o pluralitate de obiecte, nelegate între ele, neformînd o unitate consistentă. Se pare că tocmai în această stare de neînchegare rezidă nota de slăbiciune care pune între plural și singular o nuanță diferențială semantică.

De regulă, acele substantive din regnul inanimat, care la singular au genul masculin, păstrează genul masculin și la plural; deci și în forma pluralului ele denumesc un tot organizat, o unitate închegată. De ex.: pluralul lui *cilindru* este *cilindre*. Despre motociclete însă zicem că sînt cu *doi cilindri* sau cu mai mulți, la masculin, fiindcă aici cilindrele formează un sistem de obiecte legate între ele, care funcționează numai ca atare. Pluralul lui *creier* este *creiere*. În capul unuia și aceluiași om, însă, există *creieri*, ca organ complex dar bine închegat, cu funcție unitară.

Astfel de obiecte, masculine la plural, sînt mai ales acelea care sînt legate între ele, avînd o structură complexă, dar o funcțiune comună și unitară. În această categorie intră organe ale corpului: *ochi*, *dinți*, *peri*, *umeri*, *genunchi*, *omoplați*, *rinichi*, *plămîni*; unități de măsură: *metri*, *bani*, *ani*, *litri*, *țoli* etc.; elemente organizate într-un fel sau altul: *stîlpi*, *ușori*, *țăruși*, *cîlți*, *pereți* (izolați, devin *ziduri*), *munți*, *aburi*, *acumulatori* (în baterie, izolați, devin *acumulatoare*), *alcooli* (în laborator, în comerț

BDD-A10338 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:36 UTC)

devin *alcooluri*), *butoni* (la cămașă), *carîmbi*, *fuscei*, *pari*, *piloni*, *dîrlogi*, *răzlogi*, *desagi*, *scripeți* (în sistem izolați : *scripete*), *ochelari*, *pantaloni*, *struguri*, *pantofi*, *șoșoni*, *butuci*, *ciorapi* etc.

Firește, excepții se întîlnesc și aici, și regula semantică a pluralului feminin o enunțăm doar ca o sugestie, fără a avea pretenția că am fi dat o soluție definitivă în privința ei.

BDD-A10338 © 1956 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:36 UTC)